

SANDA ISTVÁN DÁNIEL

Egy 500 éves oktatástörténeti dokumentum aktualitásairól a 70 éves Pukánszky Béla tiszteletére

*„Ach lieber so leret doch eyne ander weyse,
die Gott gefellig und unsern kindern seliglich sey,
Denn wyr wöllten jha gerne unsern lieben kindern
nicht alleyn den bauch, sondern auch die seel versorgen”¹*

(Luther, 1524, p. 29.)

Egyház- és társadalomtörténeti előzmények

Az oktatásügy rögtön a reformáció kezdetétől égető kérdéssé vált Luther Márton (1483–1546) számára. 1520-ban *A német nemzet keresztény nemességéhez* című írásában – sok más fontos felvetés mellett – részletekbe menően ír az iskolák értékeiről. Első, alapvetően oktatásüggyel foglalkozó írását pontosan ötszáz évvel ezelőtt, 1524-ben vetette papírra Németország összes városainak polgármestereihez és tanácsosaihoz keresztény iskolák felállításáról és fenntartásáról címmel. Ezt követően a Kis kátéban és a Nagy kátéban (1529) is foglalkozott a tanítás, oktatás, nevelés kérdéskörével, ám ezek fókuszja nem az iskolák és az oktatás helyének, céljainak, körülményeinek meghatározása volt, hanem elsősorban tankönyvként szolgáltak: a Kis káté családok és iskolák számára, a Nagy káté pedig a lelkészeknek és tanítóknak szólt. Ezeket követte egy még részletesebb és átfogóbb műve, az 1530-ban megjelent *A gyermekek iskoláztatásáról*.

---

¹ „Ti inkább úgy tanítsatok, hogy Istennek tetsző és gyermekeinknek üdvös legyen, mert kedves gyermekeinknek nemcsak a hasáról, hanem a lelkéről is gondoskodni akarunk.” (Luther, 1524. p. 29.)

Mi készítette Luthert az iskolaüggyel való intenzív foglalkozásra?

A kiváltó ok a reformáció tanításának és kezdeti lendületének egyik félreértelmezése volt, amellyel szemben Luther határozottan lépett fel. A 95 tétel megjelenése és egyre szélesebb körben történő terjedése nyomán a szülők tömegesen vették ki gyermekeiket a kolostori iskolákból, mivel a reformátor egyetemes papságról szóló tanítását radikálisan értelmezve arra a következtetésre jutottak, hogy a gyermekeknek nincsen szükségük iskolai tanulásra (Walter, 1961. p. 45.): „Igen – mondják –, miért taníttassuk, ha nincsen szükség papokra, szerzetesekre, apácákra? Tanulják inkább azt, amiből megélnek.” (Idézi: Csepregi, 2014, p. 8.) Továbbá erősítette a szülők elbizonytalanodását a reformátor számos korabeli egyházi gyakorlatot és tanítást érintő kritikája, amelyekből sokan azt a következtetést vonták le, hogy az iskolai tanítás akár káros is lehet. Ehhez társult egy napjainkra is jellemző társadalmi jelenség: ugyanis a reformátornak meg kellett küzdenie a tanulás presztízsvesztésének elharapódzó terjedésével. A tudás mint önmagában vett érték devalválódott a szülők értékrendjében, helyét a praktikusságra törekvés, a mesterségekkel és kereskedelemmel való foglalatosság töltötte be. (Walter, 1961, pp. 221–224.)

Ezzel szemben Luther – többek között az Asztali beszélgetésekben (Luther, 2014, p. 8.) – azt hangsúlyozza, hogy a tudás a mindenkor társadalmi-gazdasági helyzettől független érték, önmagában hasznos, valódi befektetés: „Ti, szülők [...] nem hagyhattok jobb és értékállóbb kincset gyermekeitekre, mint azt, hogy tanulni külditek őket a jó tudományok elsajátítása céljából. Ház, udvar porig éghet, de a tudomány elfér a fejben, és megmarad.” (Luther, 1983, p. 194.)

Először határozott hangon lép fel a félreértelmezések és téves következtetések ellen, majd pedig kifejti az oktatásról, nevelésről, a szülők és a társadalom, azon belül a felsőbbtség szerepéről vallott gondolatait. Az alábbiakban ezek közül vizsgálunk meg néhányat az 1524-ben megjelent oktatástörténeti dokumentum alapján, amelyek jelen korunk égető problémáira is hordozhatnak előremutató, sőt építő üzeneteket.

A következő generáció nevelésének felelőssége

Luther negyvenkét éves korában nősült meg, és a következő kilenc év során hat gyermeke született. A gyermekek iskoláztatásáról, az alkalmas iskolamesterekről való gondoskodás kérdései azonban már korábban foglalkoztatták Luthert, és saját gyermekei születése előtt is épp olyan lelkesen és elkötelezetten írt szülők és ifjak, nevelés és oktatás, iskola és felsőbbség kapcsolatáról, mintha már

akkor saját gyermekei sorsát tartotta volna szem előtt. (Kodácsy, 2022, p. 3.) Véleménye szerint a gyermek(ek)kel való foglalkozáson keresztül élhetjük meg legjobban a felebaráti mivoltunkat. Ebből az alapállásból az következik, hogy saját, egyéni életünket is a gyermek jövőjéről való gondolkodásunk határozza meg legerősebben, ezért nincs sürgetőbb ügy a társadalomban, mint a nevelés és oktatás kérdése. (Luther, 1962, pp. 215–223.)

Akár saját gyermekről gondoskodó szülőként, akár gyermeket nem nevelő felnőttként élünk, felebaráti nyitottságunkat és törődésünket elsősorban és legerőteljesebben a gyermek felé fordulva, szükségleteiről gondoskodva tudjuk gyakorolni, mert „...mi másért élünk mi, öregek, mint hogy az ifjúságra felügyeljünk, azt tanítsuk és neveljük?” – írja a reformátor. (Luther, 2019, p. 166.)

A 127. zsoltár² értelmében a gyermek(ek) nevelése a szülők Istentől elrendelt feladata és felelőssége. Nincsen szabad választási lehetőségünk ebben a kérdésben, hiszen a gyermek „*inkább Istené*”, mint a szülőé. (Luther, 2019, p. 166.) A gyermek fejlődésének minden lehetséges módon való támogatása – anyagilag éppúgy, mint értelmi és érzelmi téren – szülői felelősség, amely feladat teljesítése nem a középkori teológia által gyakran hivatkozott érdemek és erények kategóriájába tartozik. Luther az életnek ezen a területén is elutasítja az emberi erőfeszítésre épülő érdemeket, és helyette Isten kegyelmét hangsúlyozza, mint ami a kötelesség teljesítése által szabadságot és erőt adhat a nevelés kérdésében. (Erről bővebben lásd: Mikonya, 2014.) A gyermek taníttatásának lehetősége nem a szülők érdeme, hanem Isten kegyelméből kapott ajándék, amellyel a szülők és a felsőség is kötelesek élni. (Luther, 1967, p. 65–166.)

Ez az attitűd jelenik meg a tanár szemszögéből nézve az evangélikus pedagógus, Schneller István „nevelési eszményéről” írt értekezésében. (Schneller, 1920.) Schneller négy évszázaddal a reformáció kezdete után a legnagyobb értéknek azt tartja Luther gondolataiban, hogy nem az elméleti tudásra, nem is a gyakorlati tettekre helyezi a fő hangsúlyt, hanem a tanulás és a cselekvés értékelő érzelmi irányának, a szívnek tulajdonít központi szerepet. „A nevelésnek nem az a feladata, hogy a fiú fejét ismereti anyaggal megtöltsük, nem az, hogy civilis szempontból kifogástalan magaviseletet tanusítson, hanem az, hogy szíve szerint jó legyen. [...] De miben áll a szívnek, az érületnek a jósága?! Luther szerint a hitben. [...] A hit azonban Luthernél is éppúgy alapja, tartalma, mint követelménye szerint azonos a szeretettel.” (Schneller, 1920. p. 4.)³

² „Bizony, az ÚR ajándéka a gyermek, az anyaméh gyümölcse jutalom.” (Zsoltárok, 127. 3.)

³ A tanulmány szerzője ezen a ponton egy vallomással tartozik. Pukánszky Béla 1992 októberében az MTA SZAB székházában „Schneller István a szeretet pedagógiája” címmel tartott frenetikus előadást. E sorok írója az ott hallott előadás hatására kezdett – a tanítás mellett – neveléstörténeti kutatásokkal foglalkozni.

A hívő ember ezt a szeretetet két irányban éli meg: Isten felé és az ember felé, s ez a két irány adja az ember vallási és erkölcsi vonatkozásának alapját. Schneller így jut el Luther nevelési eszményéhez: a szeretetben gyökerező, a szeretetet tartalmazó és a szeretet erejében cselekvő valláserkölcsi jellemhez. „Valláserkölcsi jellemmé válni: ez az embernek feladata és éppen ezért ez a nevelés feladata. [...] Luthernek vallási eszménye a nevelésre nézve még ma is aktuális jelentőségű. Ez az eszmény kívánja azt, hogy mi is minden egyes növendékben egy feltétlen értékű lényt lássunk, amely feltétlen érték kinek-kinek jobb Énjével adva van.” (Schneller, 1920, p. 10.) Ez az erkölcsi alapállás segít abban, hogy a tanulás-tanítás-tanítottatás felelősségteljes kötelességében a gyermek, a tanár és a szülő is egyaránt szabadon vegyen részt, és ezt a feladatot kegyelemből kapott ajándékként élhesse meg. (Pukánszky, 1989.)

A nevelés és oktatás felértékelődése a reformáció hatására

Amint azt már korábban is megállapítottuk, Luther nemcsak a családi környezetben szorgalmazta szeretetközpontú nevelési eszményét, hanem tágabb kontextusban, az iskolakérdés és az oktatásszervezés vonatkozásában is prioritás volt számára. Napainkban a pozitív pedagógia hírnökei hasonló elvek mentén látják az oktatás és nevelés hatékonyságának növekedési esélyeit megvalósulni (Ladnai, 2019). Meggyőződésem szerint Luther és a lutheri reformáció – Melanchthonnal, Trotzendorffal és Sturmmal – hasonló horderejű változást hozott a nevelés-oktatás terén, mint vallási kérdésekben. (Erről bővebben lásd: Sanda, 2011, p. 91–99.) Továbbá a lutheri reformáció nyomán „...a gyökeres fordulatot az jelenti, hogy megjelent a minden gyermekre vonatkozó iskolai oktatás állami kötelezőségének követelménye. Meggyőződésünk szerint ennek a követelménynek a meghirdetése is neveléstörténeti jelentőségű fordulatnak tekinthető. Mert szélesebb értelemben ez azt jelenti, hogy elkezdődött a természetes tudáselosztás organikus folyamatának felváltása az iskolai tudáselosztással.” (Szebenyi, 2001, p. 396.)

A nevelésért felelősök körébe Luther bevonja a szülők mellett a világi vezetést is, amikor „Németország összes városainak polgármestereihez és tanácsosaihoz” intézi felhívó üzenetét. Ugyanis – a reformátor tapasztalatai szerint – a szülők nem végzik el a tanítás feladatát, aminek három okát is megnevezi: vannak olyan szülők, akik nem akarják tanítani gyermeküket. Mások nem tudják, hogy neveljék és tanítsák, „hiszen ők maguk sem tanultak semmit”. Harmadrészt az is előfordul, hogy „még ha alkalmasak lennének is a szülők, és örömet meg is cselekednék ezt, de egyéb gondjuk-bajuk és teendőik miatt

sem idejük, sem alkalmuk nincsen rá...” (Luther, 2019, p. 168.) Ez már annak a fentiekben részletezett polgárosodó életstílusnak a következménye, amelyben a családi szerepek, feladatok és időbeosztások túlmutatnak a családi körön, és ez sokszorozottan igaz napjainkban is. Ezt az eredetileg szülői feladatot ruházza át Luther a városok vezetésére, akiknek lehetőségük van arra – s keresztyény, felebaráti kötelességükből adódnia kell annak –, hogy „*tudós mestereket és tanárnőket*” alkalmazva iskolába késztessek a gyermekeket. (Luther, 2019, p. 177.) Luther javaslata az, hogy a fiúk kettő órát, a lányok egy órát töltsenek tanulással naponta az iskolában, mert ez minden gyermek napirendjébe belefér amellest, hogy otthon elsajátítják a családi mesterséget, illetve a házimunka ismereteit, és még a napi játékra is jut elég idejük.

A lutheri tudásfelosztás logikája

Luther nem beszél explicit a tudás felosztásáról, azonban megfigyelhetjük, hogy az oktatással kapcsolatos írásaiban három részre osztotta a tanítást és a tudást: arra, amit a *szülők* tudnak megtanítani, amit az *iskola*, és amit az *egyház*.

A szülő át tudja adni azt a természetes tudást, amelyet a család generációi örökítettek tovább egymásnak: fiúk esetében a földművelés, kézműves, kereskedői vagy bármely más mesterség végzéséhez szükséges tapasztalatokat. Lányok esetében a házvezetés feladatát, a kézimunkákat, a gyermeknevelést. Azonban ennek előfeltétele az alpműveltség, melynek átadása eredetileg szintén a szülők feladata lenne, de ez a fentiekben említett okok miatt csak kivételes esetekben valósul meg.

Ezért a városok tanácsosai által felállított iskola feladata átvállalni a napi egy-két órás nevelési-oktatási feladatot és megtanítani a munkavégzéshez szükséges alapvető kulturális technikákat: olvasást, írást, számolást és – lehetőség szerint – azok mellé a zenét, a költészetet, valamint a logikát.

Luther álláspontja szerint az iskola felállítása és fenntartása a városok vezetőinek, a „világi kormánynak” a feladata. „A hatóság kötelezve van arra, hogy kényszerítse az alattvalóit, hogy gyermekeiket az iskolába küldjék. Ha alattvalóit arra kényszeríti, hogy az arra alkalmasak dárdát, puskát viseljenek, várfalakon futkározza örködjenek, és háború esetén mást is műveljenek, úgy annál is inkább kell, hogy kényszerítse alattvalóit arra, hogy gyermekeik iskolába járjanak.” (Luther, 1530. Idézi Schneller, 1920, p. 15.)

Így fogalmaz Luther: „Egyedül a művelt, tudós, értelmes, tiszteletre méltó, jól nevelt polgároknak” van a városok boldogságának és felvirágzásának bizto-

sítéka, s akkor lesz a városnak ilyen polgársága, ha a felsőbbség minden gyermeket kötelez az iskolák látogatására.

A hit tartalmai jelentik a tanulás harmadik területét, amelyet az egyház képviselői – lelkészei és tanítói – segítségével szerezhethet meg a gyermek. Luther holisztikus szemléletében természetes módon fonódott össze a hitbeli kérdések és a hittől független alapismeretek tanulása-tanítása. Számára elképzelhetetlen volt az elválasztásuk mind tartalmi, mind szervezési téren. Ugyanakkor megfigyelhető a reformátor javaslataiban a két területre vonatkozó külön kategória felállítása, amikor – a korabeli kolostori iskolák laza erkölcsű és tartalmú oktató-nevelő munkája helyett – a városok keresztény tanácsosainak javasolja a városi iskolák felállítását és ott az olvasás, írás és számolás mellett – vagy inkább azokkal együtt – a keresztény hit lényegének átadását.⁴

Legszemléletesebb példa erre a káté iskolai tanulása: azon keresztül tanulják a memorizálás és – Luther tervei szerint – az olvasás és írás technikáját, miközben egyszerre megtanulják a kátében megfogalmazott hitkérdések tartalmát is. Az alapvető kulturális technikák elsajátítása előfeltétele a gyermek későbbi hivatásgyakorlásának,⁵ ezért azok tanításához a városok vezetőinek kell a képzett iskolamestereket megtalálniuk. A hitbeli ismeretek átadására pedig az egyház tudósai képezhetik ki a tanítókat. Hasonlóan a hit tartalmának értő – és ahogyan Schneller kiemeli: érző – elsajátítása egy bizonyos életkor felett feltételezi például az írás-olvasás készségét, majd magasabb szinten a bibliai nyelvek ismeretét is: „Mert az ne tagadjuk, hogy bár az evangélium egyes-egyedül a Szentlélek által terjed és terjed naponta, ámde mégiscsak a nyelvek közvetítésével terjed és az által növekedett, és az által kell megtartani.” (Luther, 2019, p. 171.) Luther álláspontja szerint – az egyház tanítóinak munkája mellett – ez a hitbeli tanulás akkor lesz hatékony, ha a gyermek otthon, a családfőtől,⁶ a szülőktől is szerzi és velük együtt gyakorolja ebbéli ismereteit. Ehhez az egyház minden segítséget meg kell hogy adjon, amelyekre egyrészt Luther számos személyes jó példát is szolgáltatott, és a Kis kátében is szemléletesen fogalmazta ezt meg, ahol minden fejezetet ezzel a mondattal kezd: „A családfő ilyen egyszerűen tanítsa reá házanépét!” (Luther, 2019, p. 123.)

⁴ Mert „a hit hallásból van, a hallás pedig Isten ígéje által”. Pál apostolnak a rómabeliekhez írt levele 10:17.

⁵ Luthertől ered az a – saját korában – forradalmian új gondolat, hogy nemcsak a pap, hanem a legkülönbözőbb személyek is Istentől rendelt hivatásként élhetik meg és űzhetik a foglalkozásukat.

⁶ „Köteles ezért minden családfő hetente legalább egyszer gyermekeit és házanépét sorra kikérdezni és kihallgatni, hogy mit tudnak vagy tanulnak belőle, s ha nem tudják, köteles komolyan rászorítani őket.” (Luther, 2019. Idézi Reuss 2019. p. 163–164.)

Továbbgondolva a lutheri tudásfelosztás logikáját, érdemes kiemelni a reformátornak még egy markáns gondolatát, amely napjainkban is mindennapos kérdésvetésként fogalmazódik meg az oktatásügy aktoraiban. Miért nem elég Luther számára az alapismeretek tanulása? Miért nem elég számára az, ha a gyermek ellesi a szülőtől például a takácsmesterség fortélyait? Miért szorgalmazza, hogy a cipészinas is megtanuljon az iskolában írni, olvasni, számolni, logikusan gondolkodni, szépen beszélni és énekelni is? Miért kevés az, ha a kalmár csak a pénzhez ért? E kérdésekre a választ Luthernél teológiai alapon kell keresnünk, és a tananyag elnevezésében találhatjuk meg: ez a szabad művészetek vagy szabad tudományok, az *artes liberales* területe. A tudós reformátor itt is a kifejezés eredeti jelentéséből indul ki, vagyis abból az ókori római fogalomból, melynek lényegi eleme az a meggyőződés, hogy „csak a szabad emberekhez méltóak ezek az ismeretek”⁷ (Mészáros, 1997, p. 663.) Luther szeme előtt is a szabad ember eszménye lebegett, amikor a tanulást mindenkire nézve kötelezőként ajánlotta: a cipészinastól a háziasszonyokon át a leendő világi vezetőkhig. A sarkalatos kérdés az, hogy *mitől* megszabadított és *mire* felszabadított emberekre gondolhatunk a reformátor tanítása nyomán.

Történeti kortól függetlenül igaz, hogy a családban megöröklött mesterségnek – céhnek vagy cégnek – könnyen rabjává válhat az ember. Akár úgy, hogy elragadja a vélt hatalom vagy a szerzés lehetőségének öröme, akár úgy, hogy nem érzi sajátjának, és azonosulás híján szabadon alkotni sem tud benne. A lutheri teológia alapján kijelenthetjük, hogy az alapvető kulturális technikák és a szabad tudományok és művészetek tanulásának célja az, hogy az ember ne váljon a saját szakmája, szakterülete robotos rabszolgájává. Minden korban fontos a – gyakorta családi titokként őrzött – mesterségbeli tudás átörökítése, de ezt ne szolgai lelkülettel, hanem szabadon és kreatívan élje meg a fiatal ember. Ne csak egy láncszeme legyen a gazdaság és társadalom valamelyik termelőegységének, aki az elvégzett munkáért kapott pénz rabjaként él – melyet Luther a legnagyobb problémának látott már saját korában is (Luther, 1967, p. 209–210.) –, hanem szabadon, mert csak így lehet „Isten magasztalására és dicsőségére” művelni a saját hivatást. (Idézi: Reuss, 2019, p. 209.)

A reformátor célja az volt, hogy az otthonról hozott, a mestertől ellesett és a tanítótól átvett tudás kéz a kézben járjon az iskolában elsajátított tudományokkal. E logika mentén továbbgondolva úgy érvelhetünk, hogy elméleti tudás és gyakorlat ne egymástól független területek legyenek, hanem egymást erősítsék,

⁷ A rabszolgákat is tanították, de csak bizonyos tevékenységek, feladatok elvégzésére; ezzel szemben a szabad művészetek tanulói sokkal többre voltak hivatottak – olvashatjuk Mészáros István alapvető munkájában.

hogy az ilyen „szakképzésből” majd önálló, szabadon és felelősen gondolkodó, kreatív szakemberek kerüljenek ki, akik képesek a helyes gondolkodásra, az önálló véleményalkotásra, bölcs döntésre és megfontolt életvitelre is. Jelen korunk szakképzésben tapasztalt nehézségeinek megoldására sem tudunk jobb perspektívát mutatni, mint a reformátor – ötszáz éve papírra vetett – gondolatainak komolyan vételét.

A szabad művészetek közül a legfontosabb Luther számára az olvasás és a zene, mert ezek a hitben szabad ember értelmi, érzelmi és lelki nevelését segíthetik. (Simon, 2016, pp. 489–494.) Szelényivel egyetértve állíthatjuk, hogy az erkölcsi döntésekben szükséges felelősségteljes szabadságra nevelés – a protestáns keresztény nevelés egyik sarokköve – is könnyebben megvalósítható, amely a lutheri pedagógia egyik alapvető jellemzője. (Szelényi, 2017.)

Luther és a humanizmus eszméi

Luther álláspontjának korszerűségét mutatja, hogy ugyan számos területen bírálta a humanista törekvéseket, mégis képes volt átlépni a humanistákkal és a humanista tudománnyal szemben érzett ellenszenvén és bizalmatlanságán, és mindig feltétel nélküli támogatásáról biztosította legközvetlenebb munkatársát, a tudós professzor Melantchthont. (Mikonya, 1998.) Így például az általa javasolt tanterv is – egy Melanchthon által kidolgozott – humanista művelődési program volt, továbbá az iskolai tanításhoz általa javasolt könyvek listájában is „a válogatás szempontjai már egyértelműen a humanista ízlésnek feleltek meg”.⁸ (Csepregi, 2015, pp. 12–15.)

A szabad művészetek művelésével megszerzett tudás nem öncélú, hanem kulcsszerepet játszik az egyén személyiségfejlődésében, élete kiteljesedésében, a személyes hit mélyebb megélésében és ennek gyümölcseként a másokért való szolgálat terén. Ebben az utóbbi pontban fedezhetünk fel markáns különbséget az ókori bölcselők és Luther között.

⁸ „Ha az iskolák gyarapodnak, akkor jól áll a dolgunk, és az egyház derekasan megállja a helyét, persze ha tiszta a tanítás. Hiába adjátok meg nekünk a »doktor« és a »magiszter« címet, akkor is a kisiskolások meg a nagydiákok az egyház vetőmagja és forrása. Amikor majd meghalunk, honnét jönnének újabbak, akik a helyünkbe lépnek, hacsak nem az iskolákból? [...] Nincs valami nagy tekintélyük, mégis szerfölött hasznosak és szükségesek.” (Luther, 1542, pp. 637–638.)

Luther álláspontja a lányok iskoláztatásáról

A lutheri nyitottság egyik további szép példája a reformátor lányok taníttatásáról vallott gondolkodása. Az iskolalátogatás minden gyermekre nézve kötelező mivoltát a lányokra is kiterjeszti: szükséges, hogy „...a legjobb iskolákat – mindkétfélet, fiúknak és lányoknak – minden helyen felállítsuk” (Luther, 2019, p. 177.), ahol a lányok legalább napi egy órában tanuljanak olvasni, írni, számolni, mértékegységekkel foglalkozni, énekelni, s ismerjék a kátét. A reformátor érvelése szerint nem azért kell a lányokat tanítani, hogy mesterségek gyakorlóivá vagy hivatalnokokká váljanak, hanem azért fontos a lányok taníttatása, hogy saját munkájukat tudják jól végezni: „egy jó háziasszonynak éppúgy szüksége van a számok ismeretére, mint a jó prédikátornak vagy a város vezetőinek”.

Luther ebben is a saját életpéldájával járt elől, mert a nagycsalád háztartását – beleértve a folyamatosan nagy számban jelen lévő kosztos diákokat, vendégeket is – és minden anyagi kérdést felesége, Katharina von Bora vezetett, amit Luther hálával ismert el: „Isten jól gondoskodott rólam, hogy ilyen asszonyt adott, aki gazdaságának gondját viseli, úgyhogy nem kell még ennek terhét is magara vennem.” (Idézi: Virág, 1991, p. 144.)

A XVI. század elején ez hatalmas lépés az egyenlő elfogadás kérdésében, mert a megbecsülésnek és az értékelésnek ugyanarra a szintjére emeli a női munkaterületeket, mint ahol a férfiak munkája van. Ennél többel aligha járulhattott volna hozzá Luther saját korában a nemek egyenjogúsításához.⁹

Összegzés

Luther az 1520-as évek elején szembesült az oktatás átalakításának országos kérdésével. A vitát egy külső körülmény váltotta ki: a reformáció eszméinek terjedésével – mint a fent idézett levélben is olvashattuk – egyre több helyen ürültek ki a kolostorok, váltak gazdátlanná az egyházi jövedelmek és alapítványok. Luther javaslata erre a következő volt: mielőtt bármilyen magánszemély vagy szervezet rátenné a kezét erre a jelentős vagyonra, az épületekben iskolákat kell szervezni, és a felszabaduló anyagi erőforrásokat tanári fizetésekre kell fordítani. 1520-ban először a nemességhez intézi ezt a felszólítást, majd

⁹ Ennek ellenére még évszázadokkal később is számtalan vita tematizálta a nők szerepét és a női munka értékét, (Stummer, 2021.) vagy a tanuláshoz való hozzáférésük lehetőségeit. (Valentné, 2020.)

1524-ben a városi tanácsoknak ír röpiratot, végül 1530-ban közvetlenül a legszélesebben érintett kört, a szülőket szólítja meg.

Luther oktatásügyről vallott nézeteit az alábbi pontokban foglalhatjuk össze:

- vertikális iskolarendszerben gondolkodik, a kisiskolától az egyetemig;
- tekintettel van a gyakorlati, azaz szervezési, pénzügyi, személyi és tantermi kérdésekre is;
- az oktatást közügynek tekinti, melyben a világi vezetés (a fejedelem, a város) vállalja a fő feladatot, de nem tekint el a közösség, a szülők arányos teherviselésétől sem;
- ösztöndíjrendszert szorgalmaz a szegény sorú, de tehetséges fiatalok támogatására;
- a lányok iskoláztatásával, munkájuk értékének a férfiakéval azonos szintre emelésével megteszi az első lépést a nemek egyenjogúsítása felé.

Jelenünkben az intézményes nevelés folyamatos átalakítását éljük meg (Varga és Farnady, 2018). A változtatások gyakran ad hoc jellegűek, és/vagy csak az akut problémák kezelésére fókuszálnak. Hiányzik az a holisztikus megközelítés, amelyet néhány példán keresztül felvillantottunk, és amely szemlélet segíthetne egységben látni a szülőket, az iskola, a diákok és a tanárok, valamint az oktatási kormányzat viszonyrendszerét, egyetemleges felelősségét. Nehézségeink megoldásában az egyik fő kérdés annak megtalálása, hogyan építhető fel a kölcsönös tiszteleten alapuló, valódi partneri viszony az oktatás aktorai között.

A Luthertől megtanulható problémaérzékenységre, türelemre, toleranciára és elfogadásra ma ugyanúgy szükségünk van, mint ötszáz évvel ezelőtt.

Elsődleges források

Csepregi Z. (2014) szerk. *Luther Márton Válogatott Művei 2–9*. Luther Kiadó, Budapest.

Luther, M. (1520a): A német nemzet keresztény nemességéhez a kereszténység állapotának megjavítása ügyében. In: Luther Martin. *Felelősség az egyházért*. Luther Kiadó, Budapest. 2017. p. 155–232.

Luther, M. (1524): An die Ratherren aller Städte deutsches Landes, daß sie christliche Schulen aufrichten und erhalten sollen. (Németország összes városainak polgármestereihez és tanácsosaihoz keresztény iskolák felállításáról és fenntartásáról) In: Csepregi Zoltán (2014) szerk. *Luther Márton Válogatott Művei 2–9*. Luther Kiadó, Budapest.

- Luther, M. (1529a): Kis káté. Ford. Pröhle Károly. In: *Konkordiakönyv*. Luther Kiadó, Budapest.
- Luther, M. (1529b): Nagy káté. Ford. Pröhle Károly. In: *Konkordiakönyv*. Luther Kiadó, Budapest.
- Luther, M. (1530): A Sermon on Keeping Children in School. In: Luther, M. *The Christian in Society*. 3. R. C. Schultz (1967, szerk.)) Fortress Press, Philadelphia.
- Luther, M. (1983): *Asztali beszélgetések*. Helikon Kiadó, Budapest. 194–203.

Irodalom

- Csepregi Z. (2015): Luther az oktatásról. In: *Evangélikus Nevelés*. 14. 2. p. 10–17.
- Jung, M. H. (2012): *Melanchthon és kora*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- Kodácsy-Simon E. (2022): A szabadság és a felelősség néhány vonása az oktatásban Luther Márton írásain keresztül. In: *Credo Evangélikus Folyóirat*. Luther Kiadó, Budapest. 28. 2022/1. p. 3–11.
- Ladnai A. (2019): A „Pozitív pedagógia” lehetséges útjai. *Autonómia és Felelősség Neveléstudományi Folyóirat*, Pécsi Tudományegyetem BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs, 2018–2019 Vol. IV. 1–4. szám. In: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23495/Autonómia-es-Felelosseg-Nevelestudományi-Folyoirat-4evf-2018-2019-1-4sz.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés: 2024. 05. 20.)
- Leeuwen, A. T. (2010): *Kereszténység a világtörténelemben*. Szent István Társulat, Budapest.
- Mészáros I. (1997): *Hét szabad művészet*. In: Báthory Z. & Falus I. (szerk.): *Pedagógiai Lexikon*. I. kötet. Kereban Kiadó, Budapest.
- Mikonya Gy. (1998): Philipp Melanchthon, a tanító (1497–1560) In: *Magyar Pedagógia*. 98. p. 231–237.
- Mikonya Gy. (2014): Pedagógiai gondolatok a reformáció korából. In: Aggné, Pirka V. & Mikonya, Gy. & Mészárosné, Darvay S. & Szarka, E. (szerk.) *Kora gyermekkori nevelés- és családtörténet*. ELTE Tanító- és Óvóképző Kar. Budapest. p. 58–67.
- Pukánszky B. (1989): „Személyiség a nevelői oktatás célja!” Schneller István pedagógiai öröksége. In: *Magyar Pedagógia*, 1989. 2. p. 158–175.
- Sanda I. D. (2011): A reformáció hatása a magyar és az erdélyi protestáns nevelésre. In: *Neveléstörténet*. 8. 1–2. 91–99.
- Schneller I. (1917–1920): Luther nevelési eszményének jelentősége. In: Ösvény 5–8. 1–21.

- Stummer K. (2021): A nőkről alkotott kép hazánkban a 20. század első felében sajtótermékek tükrében. In: *Képzés és Gyakorlat*. 19. p. 1–2. p. 39–48.
- Szebenyi P. (2001): Új korszak kezdete az európai pedagógiában: az iskolai népoktatás követelménye. In: *Magyar Pedagógia*. 101. 3. p. 393–410.
- Szelényi Ö. (1917): *A magyar evangélikus iskolák története a reformkortól napjainkig*. Grafikai Műintézet. Wigand K. F. Pozsony.
- Valentné Albert É. (2020): A budapesti Sacré Coeur iskolák tanulói összetételének alakulása. In: Simonics I. & Holik I. (szerk.) *Új kutatások a szakképzés és a felsőoktatás területén: IX. Trefort Ágoston Szakképzés- és felsőoktatás-pedagógiai konferencia tanulmánykötet*. Óbudai Egyetem. Budapest. p. 172–186.
- Varga L. & Farnady-Landerl V. (2018): Új fejezet a konstruktivista pedagógiában: a neuropedagógia. In: *Az iskolai sikeresség pedagógiai-pszichológiai háttere*. Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, Eger. p. 81–88.
- Virág J. (1991): *Dr. Luther Márton önmagáról*. Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest.